

6. Тімченко О. В. Проблема психологічної готовності військового фахівця до екстреної дії в стані емоційного стресу : автореф. дис. ... канд. пси- хол. наук : 19.00.01. Харків, 1995. 24 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-393-7-17>

Москаленко В. В.,

*доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник лабораторії
загальної та історії психології
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОЇ СИТУАЦІЇ

У широкому розумінні резильєнтність – це характеристика людини, яка гарантує їй здатність протистояти негативному впливу стресорів з метою збереження свого психічного здоров'я. У такому визначенні резильєнтність є природною властивістю людини, яка забезпечує не тільки її виживання, але й зростання. Зростання відбувається у відповідності із законами соціалізації як розвиток особистості в результаті якісних змін, яких людина набуває на основі минулого досвіду та тієї «прибавки», яка свідчить про перехід до нового етапу життєдіяльності. Кожна людина протягом свого життя стикається з великою кількістю життєвих ситуацій, які не мають жорстко окреслених меж і потребують від неї гнучкого реагування залежно від тих конкретних життєвих обставин, у які вона потрапляє. Хоча феномен резильєнтності є природною властивістю особистості, яка забезпечує її виживання і зростання у будь-якій ситуації, зокрема, й у невизначеній, поняття «резильєнтність» стало поширеним з початку ХХІ століття у зв'язку зі зміною Світу, який на сучасному етапі є епохою гібридних воєн та пандемій; в якому глобальна економічна взаємодія поступилася місцем політичній та безпековій; в якому інтереси домінують над цінностями; світу, в якому хитаються усталені системи міжнародного порядку. У цьому трансформаційному суспільстві загострилась проблема резильєнтності людини як умови її виживання.

На сьогодні існує численна наукова література, в якій аналізується феномен резильєнтності. Її аналіз свідчить про міждисциплінарний

підхід у вивченні феномену резильєнтності, який визначається різними теоретичними напрямками. У вертикальному вимірі суспільства резильєнтність розглядається на таких рівнях: на індивідуальному рівні (рівень окремої особистості); на рівні соціальних спільнот (мезорівень) та на рівні всього суспільства (макрорівень). На індивідуальному рівні резильєнтність розглядається як комплекс когнітивних, емоційних, адаптивних та особистісних рис, що гарантують здатність людини витримувати стрес і протистояти негативному впливу стресорів з метою збереження свого психічного здоров'я. На мезорівні резильєнтність означає здатність окремих груп (підприємств, демографічних спільнот (дітей, жінок, людей похилого віку), етнічних груп тощо) знаходити можливості виживати та розвиватись у невизначеній ситуації. На макрорівні резильєнтність означає здатність країни, нації, світу в цілому вижити у несприятливій для життєдіяльності людей ситуації.

Резильєнтність розглядається не тільки на вертикальному рівні суспільства, але й на його горизонтальному рівні. Український філософ Назип Хамітов, аналізуючи соціально-політичний стан Українського суспільства, називає «національну резильєнтність» як важливий фактор збереження незалежності та розвитку України. Він пропонує розглядати резильєнтність в контексті економічної, соціально-політичної, правової, військово-політичної, духовно-культурної, освітньо-наукової та мережево-інформаційної загроз цивілізаційному існуванню суспільства. Він виділяє такі форми резильєнтності як: зовнішньополітична резильєнтність, яка характеризує здатність країни ефективно протидіяти явним та гібридним загрозам міжнародного середовища. Військово-політична резильєнтність – здатність протистояти (набувати стійкості) загрозам зовнішнього військово-технічного потенціалу. Економічна резильєнтність – здатність країни протистояти та протидіяти викликам та загрозам зовнішньо – та внутрішньоекономічному середовищу, бо, як відомо, успішна економіка є базисом існування країни. Соціально-політична й правова резильєнтність – здатність протистояти викликам і загрозам в контексті розвитку внутрішньої політики, політикуму, взаємодії держави і громадянського суспільства, а також правової та правоохоронної систем, їх місця в міжнародно-правовій архітектурі. Гуманітарна резильєнтність – це здатність країни (держави) протистояти викликам розвитку людини, забезпеченню її базових потреб і прав та ефективну відповідь на них шляхом належного захисту гуманітарної сфери, її суб'єктів та інститутів. Духовно-культурна резильєнтність – це здатність суспільства протистояти загрозам мистецького та релігійного середовища маніпулювати свідомістю та світоглядом громадян. Резильєнтність масових комунікацій

(мережево-інформаційна резильєнтність) – це здатність суспільства і держави протистояти загрозам зовнішньої пропаганди. Різні форми та види резильєнтності взаємопов'язані і тільки у цій взаємодії резильєнтність може забезпечити єдність Людини і Світу, що впливає із принципу адаптивності як прагненні людини до стану стійкої рівноваги, яка означає максимальну адаптацію особистості до зовнішнього середовища та зниження у ньому невизначеності її положення в процесі соціалізації. На різних рівнях соціальної ієрархії існують різноманітні зв'язки у взаємодії зовнішнього середовища та внутрішніх складових особистості, з якими пов'язано феномен резильєнтності. В ракурсі нашої теми ми зосередили увагу на тих особливостях зовнішнього середовища, що пов'язані з особистістю безпосередньо, через міжособистісні відносини. Для означення цієї сторони світу в соціальній психології існує категорія «ситуація», яка означає простір, в якому відбуваються значимі для особистості відносини з іншими людьми. Феномен ситуації обернено не тільки до умов реальності, в якій людина діє, а також – до людини, яка прагне досягнути смислу своєї діяльності і своє місце в цій діяльності.

Кожна людина протягом свого життя стикається з великою кількістю життєвих ситуацій, які не мають жорстко окреслених меж і потребують від неї гнучкого реагування, залежно від тих конкретних життєвих обставин, у які вона потрапляє. В науковій літературі виділяють різні види ситуацій. В повсякденності ми частіше за все стикаємось зі ситуацією, яка орієнтує особистість на вибір діяльності, що орієнтує на короткотермінову тактику, а не на перспективу. Суб'єкт, стикаючись з такою ситуацією, прагне знайти подібну у минулому досвіді, застосовує стандарти, стереотипи. Коли ситуація знайома, ідентифікаційні процеси переважають і можуть набути ознак стагнації, тоді людина прагне уникати змін, особливо тих, які можуть змінити уявлення про себе. Інший вид ситуації – це ситуація невизначеності. Це ситуація, для вирішення проблем якої потрібні знання, яких у людини не вистачає. Це змушує її у пошуках розв'язання проблемності вийти за межі існуючої ситуації і наявних у суб'єкта знань та досвіду. Невизначеність потребує нового когнітивного стилю мислення, який орієнтовано на перехід з вузької точки зору на більш широку, яка у вирішенні проблеми дає можливість побачити нові перспективи і можливості. Цей стиль характеризується вмінням будувати стратегію перспективи, бачити сховане, латентне у діяльності, яка виконується, бачити те, що сьогодні не затребувано, але потрібно завтра, бачити зв'язки між діями та наслідками. П. Штомпка, аналізуючи особливості невизначених ситуацій, звертає увагу на такий її вид як травма. Категорія травми застосовується в науці у двох

значеннях: по-перше, як подія, що викликала стресовий стан (нещасний випадок, смерть близької людини тощо), а, по-друге, травма – як стан особистості, який виникає як результат впливу на психіку людини травматичної події (біль, образа, рана, хвороба тощо). Травма як подія і травма як психічний стан, викликаний цією подією, і є травматичною ситуацією. Травматична ситуація, за П. Штомпокою, має наступні ознаки: вона відбувається як швидкі зміни у дуже короткій термін; вона охоплює одночасно широкий суспільний простір, відбуваючись у різних галузях життя; вона зачіпає глибокі, радикальні для даного суспільства цінності (екзистенційні цінності); вона є змінами, які не є очікуваними, а такими, що викликають шок. Травматична ситуація має негативні наслідки для особистості і суспільства в цілому.

Люди по-різному реагують на травму, застосовують різні стратегії, які допомагають їм справлятися з цією ситуацією. Висуваючи перед людиною певні вимоги стосовно прийняття рішення, ситуація впливає на рівень резильєнтності особистості, вимагаючи від людини певних зусиль щодо розв'язання проблеми. У розвитку особистості, як і у її зростанні, нічого не відбувається поза її самосвідомості. Жоден з проявів людини як соціального суб'єкта, жоден з її етапів розвитку як особистості не обходиться без включення її у процеси ставлення до самої себе, тобто без самосвідомості, яка функціонує як певна якість свідомості у відповідності з етапами розвитку особистості. На підлітковій стадії соціалізації в результаті розширення простору взаємодії індивідів з групами, що існують поза межами сім'ї, з'являється нова форма самосвідомості людини, яка в науковій літературі означається поняттям «ідентичність». На функціональному рівні Я-ідентичність забезпечує самототожність людини (розуміння того, що «я залишаюся тією ж самою, якою була завжди»), тобто приведення себе в оптимальне функціонування у поточній ситуації завдяки підтримці сталого позитивного образу «Я» в умовах постійних соціальних змін, що є запорукою відновлення її психологічного ресурсу. У невизначеній ситуації функціональна сутність ідентичності виявляється у такому рівні резильєнтності особистості, який здатен забезпечити конструктивний сценарій травматичної ситуації. Конструктивний сценарій полягає в тім, що травма стає стимулюючим фактором, що генерує творчу активність, «вивільнюючи суб'єктність» особистості. Вибір особистістю варіанта дій у травматичній ситуації, залежить від її ідентичності, від того, наскільки в ній відбувається переструктуризація когнітивного, емоційного та конативного резонансу з іншими людьми у відповідності з новими умовами. Як відомо, сутність ідентичності як цілісності визначається інтеграційними зв'язками її структурних складових. Домінуючим (системотворчим) компонентом інтеграції

структурних компонентів ідентичності у невизначеній ситуації стає резильєнтність, що змінює ідентичність, спрямовуючи її на вибір фактів ситуації у відповідності з інтересами особистості. У зв'язку з цим важливим є аналіз особливостей резильєнтності як чинника динаміки ідентичності в аспекті наявних інтеграційних зв'язків між структурними її складовими та визначення їх системотворчих факторів.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-393-7-18>

Реуцька О. М.,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

ПраТ «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна академія управління персоналом»

Науковий керівник: Шопша О. Л.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології та соціальних наук

ПраТ «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна академія управління персоналом»

СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Сучасні умови в Україні характеризуються непередбачуваністю, екстремальністю та швидкою зміною. В такому динамічному середовищі людям щодня доводиться зіткнутися з вибором, особливо у зв'язку з воєнним станом. Вони змушені приймати рішення й діяти в ситуаціях, з якими раніше не стикалися, що робить цей процес складним. Це підкреслює важливість аналізу та розуміння складних життєвих ситуацій.

Важливо відзначити, що обговорення цієї проблематики має значення для всіх вікових груп, не лише дорослих, але й для підлітків. Підліток, зіткнувшись зі складними життєвими ситуаціями, опиняється у нових, екстремальних умовах, які раніше для нього були невідомими. Ці ситуації стимулюють розвиток стресу та вимагають від нього великої міцності, здатності швидко приймати раціональні рішення. Тому проблема визначення складної життєвої ситуації є дуже актуальною та важливою для розуміння та підтримки підлітків у сучасному світі.

У своїй дослідницькій емпіричній діяльності науковець В.Л. Зликов наголошує, що саме в підлітковому віці особистість не володіє ще